

הרב נטף מויאל

ר"מ בישיבת בנ"ע בנתיבות

מחנכו של אריאל ז"ל בביתה ז"א

גמילות חסד לשמה!*

ישנה פרשה המלמדת כיצד יהודי צריך להתנהג בעשותו חסד. נאמר בתורה: "אם כסף תלווה את עמי, את העני עמך, לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך". [שמות, כב, כד]. ולומדים חז"ל בפסוק זה - "אם" - מצוה, לא רשות. "עמי" - אומר המדרש - מלשון עימי - כלומר, עליך לדעת שאתה מלווה קודם כל לעמי - לעם של ה'. ובנוסף, עליך לדעת שהלווה נמצא יחד עם ה', ה' בא איתו. ולפי זה תיגזר התנהגותך. בדרך כלל, כשמישהו בא ללוות ממך, ההרגשה היא שלך יש ולו אין, ונוצרת אפשרות לזלזל בשני. כנגד זה מדגישה התורה "עמי", שניים באים ללוות ממך, העני והקב"ה. כאילו שואלים: אתה מוכן להלוות לקב"ה? אם אפשר בכלל להלוות לקב"ה - הרי יותר מדויק להחזיר לו את מה שנתן לך. רש"י מסביר - הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני. תעמיד את עצמך במקומו. כל הדרשות האלה באות לומר מה צריך להיות היחס של המלווה ללווה. הלואה אינה רק גתנית הכסף, אלא צריך להיות פה יחס ראוי. לא מספיקה הנתינה לכשעצמה, נדרש יחס של כבוד.

הנתינה היא סוד הקבלה (הבעש"ט)

"לא תהיה לו כנושה" - אומר רש"י - לא תתבענו בחזקה. אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלוינו, אלא כאילו לא הלוינו. אם הלווה לא משלם בזמן, לא רק שאסור לך לתבוע ממנו, אלא אסור לך אפילו לגרום לו להרגיש כאילו הלוינו. ומבארים חז"ל שאם שניכם הולכים ברחוב עליך לעבור לצד השני כדי שלא יראה אותך ויתבייש. ממשיכה התורה "לא תשימון עליו נשך" - איסור הלואה בריבית. באופן פשוט האיסור לא מובן. מכל הרכוש של האדם מותר לו להרוויח, ורק מהכסף שלו אסור? דורשים חז"ל על הפסוק "אל תיקח מאיתו נשך ותרבית ויראת מאלוקיך" - "מכאן אתה למד שכל מי שנוטל ריבית מישראל אינו ירא מן המקום, וראינו במסכת מכות לגבי הלוואה בריבית לגוי שאע"פ שהיא מותרת דוד המלך אמר שעדיף שלא ע"מ שלא יתרגל לזה. משל למי שרצח והביאוהו לפני השלטון כיוון שראה את נוטרין

* המאמר מבוסס על שיעור שנמסר ע"י הרב חיים כץ.

שלו אמר עד עכשיו חי?! כן כל מי שנוטל ריבית מעלה עליו הכתוב כאילו עשה את כל הרעות והעבירות שבעולם, שנאמר "בנשך ותרבית לקח וחי?! לא יחיה". הקב"ה מתפלא, כיצד עד עכשיו הוא חי?! אין לו כלל זכות קיום. צריך להבין מה כל כך רע בלקיחת ריבית שנאמר עליה "כאילו עשה כל הרעות והעבירות שבעולם", "וחי? לא יחיה" עד כדי כך שכביכול אין הווה אמינא שיחיה. עד כדי כך למה? שהנביא אומר "וחי? לא יחיה!".

דורשת הגמרא במסכת בבא בתרא: "צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת", צדקה תרומם גוי - אלו ישראל שנאמר "גוי אחד בארץ". "וחסד לאומים חטאת" - כל צדקה וחסד שעושים אומות העולם חטא הוא להם שאינם עושים אלא להתגדל בו". שואלת הגמרא מה כל כך נורא בכך, הרי האומר הרי סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור? ועונה הגמרא כאן בישראל כאן בעכו"ם. ישראל לא יתחרט על הצדקה אם בקשתו לא תתמלא, מה שאין כן עכו"ם שיתחרט על הצדקה אם בקשתו לא תתמלא.

אפשר להוסיף עוד נקודה. התורה מצווה לעשות חסד, כשאדם עושה חסד אבל רוצה להרוויח מזה, ז"א עשה אבל רק רוצה להרוויח מזה, אומר הנביא על כך "וחי?! לא יחיה" חסד צריך להיות שלם ללא רצון להרוויח. דווקא בגלל שרוצה לעשות חסד ישנה תביעה לשלמות בפעולה, ללא נגיעה אישית. אם היה רוצה לעשות מעשה אישי אחר לא היה דרישה כזאת.

כולנו מכירים את משל כבשת הרש (שמואל ב, יב) שבו מוכיח נתן את דוד. ישנו פרט תמוה במשל: ברור שהכבשה זו בת שבע, העשיר - דוד, והעני - אוריה. אבל מי זה ההלך? לכאורה יכול היה נתן לומר שלעני יש כבשה והעשיר לקח אותה שחט ואכל. מה פתאום מכניס נתן לענין את ההלך? ועוד קשה, דוד המלך, ראש הסנהדרין, פוסק את דינו של העשיר - בן מוות עונש לא פרופורציונאלי לכלום, איפה שמענו על עונש כזה? גנב משלם כפל (או ארבעה וחמישה אם טבח ומכר). גזלן משלם קרן, אבל מה פתאום "בן מוות"? התשובה לכך היא, שדוד המלך ידע שכל היוצא למלחמת בית דוד נותן גט כריתות לאשתו, וגם נתן הנביא יודע. אבל אומר נתן - נכנס ההלך לעשיר והוא נותן לו לאכול, מכניס אורחים. העשיר הזה הוא צדיק. הוא דואג וטורח בשביל ההלך - אבל לא עם שלו, אלא עם של העני. הרי אם ההלך היה דופק בדלת ליד, בדלת של העני - העני היה עושה את אותו הדבר. שוחט את הכבשה ומאכיל את ההלך, שהרי גם העני חייב בהכנסת אורחים. אז העשיר אומר לעצמו "במקרה ההלך הגיע אל", אז הוא שוחט את הכבשה במקום העני. זה היה החשבון של דוד. בת שבע מותרת - אין ספק, אין כאן שאלה של איסור. נתן הנביא מצייר את המשל כך שאומר - נניח שעם ה"בין אדם למקום" אתה מסתדר ובת שבע מותרת, אבל מה עם ה"בין אדם לחברו"? נכה מתנהגים? לקחת כבשה של מישהו אחר? אומר דוד - "בן מוות". "וחי?! לא

יחיה". אתה מלווה למישהו כסף והוא מרצונך מוכן לתת לך ריבית. הרי יכולת במקום הלוות להשקיע בבורסה ולהרוויח, למה להפסיד? ומר יחזקאל "בנשך נתן ובתרבית לקח וחי? - לא יחיה". אין לו זכות קיום. אתה עושה חסד - שיהיה נטו, בלי רווחים. יש דרגות בעונשים - מיתה, מלקות וכו', אבל כאן זה לא עונש גמולי כאן זה יציאה מסדר המציאות. למי שעושה חסד עם רווחים אין זכות קיום. עד כדי כך זה פוגע. ולכן אמר דוד "בן מוות". גנב הוא לא בן מוות? נכון, אבל העשיר הוא לא גנב, הוא צדיק מכניס אורחים - אבל על חשבון השכן... "צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת" - כיוון שהם עושים חסד ע"מ להתגדל בו זה אינו חסד. לא רק שזה לא מוסיף אלא שזה גם גורע. כעת צריך להבין מדוע חסד עם רווחים הוא כ"כ חמור. ניתן להסביר בכמה צורות:

א. "עולם חסד יבנה" - כל מציאות העולם היא מציאות של חסד. אין לנו עניין ורצון ויכולת בתביעות למקום, כיוון שכל מה שנעשה כאן הוא חסד מוחלט. יוצא מכך, שכשנדרש מאיתנו לעשות חסד זו לא סתם מצווה, זו דרישה להדבק במידותיו של רבש"ע. "ולדבקה בו" - מה הוא חנון אף אתה חנון. כשאתה עושה חסד אתה מכריז שאתה רוצה להדמות לבורא. אם אתה נוטל רווח במעשה החסד, כביכול אתה אומר שגם הבורא עושה חסד ע"מ להרוויח. זה בזיון כלפי מעלה. (כי אתה זה הוא לצורך העניין!) וכי הקב"ה צריך להרוויח?

ב. אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס (פרקי אבות פרק א משנה ג). כשאתה עושה חסד אתה צריך לדעת שאתה עבד. אתה מלווה כי אתה צריך להלוות. אתה נותן כי אתה מצווה לתת, לא כדי להרוויח. אם אתה מרוויח פירושו של דבר שאתה לא עבד. עבד לא מרוויח.

צריך לדעת, על בסיס ההבנה שבעשיית חסד מתדמים לרבש"ע, שחסד זוהי מצווה שמרוממת את האדם לאין ערוך יותר ממצווה רגילה, בגלל ההתדמות לבורא. ועם צדיקים מדקדקים כחוט השערה. חסד מרומם - "צדקה תרומם גוי". צדקה היא אחד הביטויים של חסד. יש מעלה בהתרוממות אך יש בכך סכנה, כי כעת התביעה ממך יותר גדולה. עם צדיקים מדקדקים ככל שעלית גבוה יותר הסכנה גדולה יותר, התביעה גדולה יותר. כך מסביר הספורנו את הפס' "ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך" - אומר הקב"ה למשה לאחר חטא העגל: אם אתה רוצה רחמים - זה אפשרי בתנאי אחד, שתדר ממדרגתך. במדרגה הגבוהה אליה הגעת אי אפשר לרחם, אתה צדיק גמור. אם תדר במדרגה התביעה ממך תהיה קטנה יותר. זו גם היתה התביעה על אדם הראשון בגן עדן, כיצד אפשר להיות בגן עדן ולחטוא?! ולכן הקב"ה רחם

עליו וגרש אותו מגן עדן, אנו רואים פה שהקב"ה הורידו מעט מגדולתו כדי לתובעו בפחות, אחרת היה נתבע. כשאתה מלווה, כשאתה עושה חסד, אתה מתרומם, אתה אדם אחר. אפשר לתבוע ממך יותר דווקא בגלל החסד שעשית. ולכן "וחי - לא יחיה", עד כדי כך.

אין הכוונה בכל זה שאדם ימנע מלעשות חסד, אלא צריך לדעת שכשבאים לעשות חסד - יש לעשות זאת באופן מושלם.

* * *

לעניות דעתי אין נושא יותר מתאים לתאר את המנוח והמשפחה הנפלאה, גמילות חסד אמיתית ואנו זכינו להבין לצערנו את אותו "חסד של אמת" שאומר רש"י וחז"ל מוסיפים שזה חסד עם המת, מדוע? מכיוון שהאדם הנותן אינו מצפה לתמורה (כי אין ממינו), לראות את משפחת טובי מתרוממת בקדושה על אף הקושי ע"י שיעורי תורה, חסד, והשיא הכנסת ספר תורה, על המנוח נאמר שעל אף מיעוט שנותיו היה ידוע כאיש חסד גדול בחייו ובמותו (באיבריו שנתרמו והצילו אחרים) ראייה זו היוותה עבורי לימוד גדול על המציאות ובכלל כנוהג. נסיים בתפילה, שנזכה כולנו להיות גומלי חסדים של אמת, אמן!